

DOĞRUSALLIĞIN KRİZİ

Vilém Flusser¹

Çeviren: Oğuz Çağrı KARA

Burada ortaya atılacak hipotez şudur: Batı kültürü, en önemli enformasyonları alfanümerik kodlamayla saklayan bir söylemdir. Bu kod, farklı şekilde yapılanmış diğer kodlarla yer değiştirme sürecindedir. Eğer bu hipotez doğruysa, yakın gelecekte kültürümüzde gerçekleşecek temel bir değişimi dikkate almak zorundayız. Bu, temel bir değişim olacaktır çünkü; düşüncelerimiz, hislerimiz, arzularımız, davranışlarımız ve hatta algılayışımız ve kavramsallaştırmamız, dünyayı ve kendimizi deneyimlediğimiz kodun yapısıyla yüksek derecede şekillendirilmektedir. “Batılı insanlar”ız çünkü “forma mentis”imiz (zihnimizin biçimi), alfaümerik kodun doğrusallığı ile şekillendirilmiştir. Çocuklarımız ve torunlarımız kendilerini farklı yapılandırılmış kodlar (örneğin fotoğraf, film ve televizyon gibi teknik imgeler ve dijitalleştirmeler) aracılığıyla deneyimleyeceklerse, onların dünyadaki varoluşları bizden ve bizden öncekilerden farklı bir biçimde olacaktır. Aşağıdaki düşünceler bu hipotezi sınavacaktır.

Çocukluğumuzdan itibaren işaretlerin (örneğin harflerin ve sayıların) dizilişine o kadar aşinayız ki, bu jestin amacını her zaman açık bir şekilde algılayamayız. Bu, öncelikle sayma jestidir ve ancak ikinci olarak anlatım jestidir. Örneğin, bir kolye yapmak üzere deniz kabuklarının ipe dizilişinde bu jest görülebilir. Bu anlamda, bu jest oldukça eskidir ve muhtemelen tüm kültürlerde bulunur. Ancak, birkaç bin yıl süren ve nihayetinde milattan önce ikinci bin yılın ortalarında Doğu Akdeniz’de yazının icadına yol açan, kültürümüzün bir işareti olarak günümüze kadar pek değişmeyen bu sıraya dizme jestinin eşsiz bir tarihi vardır. Bu gelişim, stilize edilmiş imgelerin (piktogramların) dizilmesiyle başlamış ve fonetik işaretlerin (harflerin) metin satırlarına hizalanmasıyla sona ermiştir. Aydınlatıcı ve oldukça heyecan verici olsa bile bu evrimin tanımı, yer eksikliği sebebiyle buraya dahil edilmemiştir. Ancak, başlangıç noktası (piktogramların sıralanışı) dikkate alınmalıdır.

¹ Vilém Flusser (1920-1991) dil felsefesi, bilim felsefesi, iletişim, medya ve estetik üzerine çalışmalara ağırlık vermiş Çek doğumlu filozof.

Üzerine işaretler kazınmış, sertleştirilmiş bir Mezopotamya kil tabletine bakıldığında, tabletin arkasındaki gizli amacı hissedebiliriz. Bu jest, imge öğelerinin (piksel) resim düzleminden parçalanıp çıkarılarak satırlarda sıralanmasıyla ilgilidir. Bu, resim parçalayıcı ikonoklastik bir jesttir. Bu jestin amacı; imgelerin numaralandırılmak üzere parçalanması, içeriklerinin hesaba katılması, anlatıma uygun hale getirilmesi; imgelerin “açıklanması”ydı: Aydınlatıcı bir jestti. Şimdi, kendini gösteren soru şudur: İmgeleri neden açıklamak gerekmektedir? Neden aydınlanma? Cevap vermek için imgelerin nasıl yapıldığını dikkate almak gerekir.

Bizim için bilinen en eski resimlerden birini örnek olarak alalım (Peche-Merle'deki bir midilli resmi olabilir). Bu, taş duvarlara sabitlenmiş görülerle ilgilidir. Resmi yapan kişi, bir midilliden geriye doğru çekilir (geri adım atar, uzaklaşır), onu dikkatlice süzer ve zihnindeki geçici görüyü duvarın belleğine kazır. Bunu bu şekilde yaparak, diğerlerinin de görüyü tanıyabilmesini sağlar. Ve tüm bu olağanüstü karmaşık şeyleri yapmasıyla birlikte onun görüşü, gelecekteki eylemler için bir rehber olarak hizmet edebilir (örneğin midilli avı için). Bir yüzey olarak resmin uyumlama işlevi burada önemlidir (amacımız, doğrusal yazıyı neyin motive ettiğini düşünmektir). Dünyadaki yönelimler için resimsel rehberlere olan güven azalmaya başladıkça piktogramların dizilme süreci başlamıştır. Ancak, resim yapma jestine zum yapmaya kalkışılmadığı takdirde meselenin sınanması mümkün değildir.

Eğer hepimiz somut bir şekilde tecrübe etmemiş olsaydık, nesneden (örneğin midilliden) geri çekilmek gizemli bir hareket olabilirdi. Kişi, bir yerden diğerine (örneğin midillinin üzerindeki bir tepeye) adım atmakla kalmaz, yer-olmayana (kendi içine) da adım atar. Kişi, tahayyül edilen şeyin öznesi haline gelir. Kişi, nesnel dünyada durmamaktadır (insist), ama ancak şimdi bir “varoluş”tur (ek-sists). İnsanın bu -gizemli- geri adım atma, özne olma, var olma yeteneği “imgelemgücü” olarak adlandırılır ve bunun sonuçları vardır. İnsan ile nesnel dünya arasında bir yabancılaşma uçurumu açılır ve bundan böyle nesnel bu mesafeden “manifest” (kavranabilir) değildir. Kollarımız uçurumu köprülemek için yeterince uzun değildir. Bundan böyle dünya, bizim baskımıza karşı bir direnç olmaktan çıkıp, seyrettiğimiz bir görünüme dönüşür. Şimdi, hayal ettiğimiz bu fenomenal dünya gerçekten nesnelse şüpheye düşeriz. Yine de, bu tatsızlığın bir avantajı var: Artık, şeyleri daha fazla kavrayamasak da koşulları denetleyebiliriz. (Yalnızca,

ağaçlara çarpmayı bıraktıktan sonra ormanı görürüz.) Bizim imgelemimizin işlevi budur: Ontolojik olarak şüpheli de olsa, nesnelere birbiri ardına ele alınmasını sağlar. (Daha önce kendisi için bir midilli resmeden kişi daha iyi avlanabilir.) Doğrusal yazının mucitleri, aşağıdaki nedenlerden dolayı avın hâlâ yeterince iyi gitmediğine inanıyordu:

Bir nesneden geriye doğru adım atıldığında kazanılan görüş geçicidir ve gelecekteki davranış için bir model olarak hizmet etmek üzere bir hafızaya sabitlenmelidir. İmge üretimi söz konusu olduğunda, imgelem gücü tek başına yetersizdir. Görüyü bir belleğe saklamak, onun kodlanmasını gerektirir. Bu, görünümün başkaları tarafından yorumlanabilecek sembollere çevrilmesi anlamına gelir. İmge yapımı, öznel olarak görülenin öznel arasında paylaşılabilir şekilde çevrilmesini gerektirir (yayımlanan özel bir şey). Şimdi, imgesel kodların zorunlu olarak çağrışımsal olduğu açıkça görülür: Bu kodlar, alıcıların farklı yorumlarına izin verir. (Sadece bir okumaya izin vermek üzere kodlanmış olan düz anlamsal imgeler, yalnızca doğrusal yazının icadının ardından mümkündür.) Eğer imgeler her alıcı tarafından farklı yorumlanabilirse, güvenilir modeller olamazlar.

Ayrıca, ikonoklastik bir düşünce, düşünceyi karmaşıklaştırır: Tüm arabulucular gibi, imgeler de içsel bir diyalektikten muzdariptir. Onlar, insanlık ile nesnel dünya arasında arabuluculuk yapmayı (yabancılaşmanın uçurumuna köprü kurmayı) amaçlar, fakat böylece aynı zamanda dünya ile insanlık arasındaki yolu da engellerler. Kendilerini dolaysızca sunmak yerine nesnenin önünde sunarlar ve böylece, hafifletmeleri gereken yabancılaşmayı arttırırlar. İnsanlar artık, imgeleri dünyaya uyumlanmak üzere kullanmamakta, tersine; dünyayla olan deneyimlerini imgelere uyarlamaktadır. İmgeler, artık, dünyadaki işlevlerde kullanılmıyor, dünya imgelerin işlevi haline getiriliyor. İmgelerin ontolojik konumunun bu şekilde ters yüz oluşu “putperestlik” olarak adlandırılır ve bunun sonucunda ortaya çıkan eylem tarzına “büyülü” denir.

Doğrusal yazının mucitlerinin motivasyonları -biraz anakronik olarak- şu şekilde ifade edilebilir: İmgeleme, ontolojik olarak şüpheli bir duruştur, sonuçta ortaya çıkan imgeler çağrışımsaldır ve bütün arabuluculukta içsel diyalektiğe tabidirler. Ancak, bir eylemde bulunulmadan önce imgelerin üretilmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla, bu imgeler onların ontolojik

konumlarını netleştirmeye, kodlarını göstermeye ve başlattıkları ideolojik karışıklığı ortadan kaldırmaya izin veren bir eleştiriye tabi tutulmalıdır. Özellikle, eleştirinin amacı doğrultusunda doğrusal yazı icat edilmiştir. Doğrusal yazının icadının, geleceğin; Batı kültürünün özü olduğu bu ifade biçiminde görülebilir.

Bu ifade biçiminde, tüm doğrusal yazılar, yeni bir düşünce kipine dayanarak imgelerin açıklanması, imgelemin eleştirisi olarak görünmektedir. Bu yeni, eleştirel düşünme tarzını karakterize eden şey, imgeleme gibi iki boyutlu, düzlemsel bir şekilde değil; tek boyutlu, çizgi gibi yapılanmış olmasıdır. İmgelerin eleştirisi temel olarak, düzlemden çizgiye doğru bir kod geçiştir. Doğrusal yazının icadıyla bir rakip haline gelen yeni düşünce, resimsel düşünceden bir boyutta daha zayıftır, daha “soyut”tur. Yani şu anlama gelir: Nesnel dünyadan bir adım daha uzaklaşmıştır. Bu durum sadece, yazıda fonetik işaretler (harfler) kullanıldığında tamamen anlaşılır hale gelir.

Eğer yazının diyalektik gelişiminin piktogramdan harflere doğru olduğu düşünülüyorsa, yazma ve konuşma arasında neden bu kadar güçlü bir bağlantı kurulması gerektiği açık değildir. Kodların çöküşü aşıkardır: Bir metni okumak için, önce metnin kaydedildiği dili öğrenmek gerekir ve söylenemeyen şey yazılamaz. Bu şu anlama gelir: Alfanümerik kod, yazılı düşünceyi sözel düşünceye katılmaya zorlar ve eğer kod baskın hale gelirse kalan tüm düşünce kipleri yoksullaşır (sayılar sayesinde kodun içine girebilenler hariç). Batı'ya özgü kodların -özellikle Uzak Doğu'nunkilerle karşılaştırılmasıyla- bu durum teyit edilebilir.

Bu durum, yazının alfabeğe doğru gelişimini içeriden (bir yazı varlığı olarak) gözlemlerken kaçınılmaz hale gelir. Doğrusal yazının amacı, imgelemi eleştirmektir. Kullanılan yöntem, imgeden satırlara doğru bir kod dönüşümüdür. Tarih öncesi zamanlardan bu yana, bu görevi yerine getiren bir koda; konuşulan dile sahiptik. Hayal edilen şeyler olarak imgeler, her zaman eleştirildi; düzlemsel varoluştan söylem çizgisine doğru dönüştürüldüler ve böylece anlatılabilir hale geldiler. İmgelemin hayaliliği, alfabenin icadına kadar oldukça medeniyetsiz bir işlemdi: O zamanlar konuşulan dil açıklıktan yoksundu. Neredeyse kapalı bir ağızdı (mitik). Bu şu anlama gelir: Konuşulan dilin kodu, muhtemelen, imgelerin kodundan daha çağrıştıracıydı. Alfabe,

konuşma kodunu düzamlama dönüştürmek (doğrusal yazının açık ve belirgin kurallarına boyun eğdirmek) ve onu imgelemin eleştirisi için etkili bir araç haline getirmek için icat edildi. Bu şu anlama gelir: Alfabe, dili açıkça artiküle etmeye (mitolojik-olmayan yapmaya) ve daha sonra imgelemi eleştirmek için dili kullanmaya (imgeleri büyüsel-olmayan yapmaya) yönelik icat edilmiştir. Başlangıçta, alfabe bize açıkça konuşmayı öğretir ve ancak ondan sonra imgelemimizi eleştirmemizi öğretir. Bize mitik olmayan bir şekilde düşünmemizi ve büyülü olmayan bir biçimde hareket etmemizi öğretir.

Alfabetik yazının bu pedagojik işlevi, tarihsel olduğu kadar biyografik olarak da kapsamlı bir süreçtir. Harfleri dizme jesti, belirli bir düşünme biçimini ifade eder, ama sonra bu düşünce biçimine geri dönerek onu pekiştirir: Ne kadar çok metin yazılırsa (ve okunursa) o kadar metinsel olarak düşünülür. Ve ne kadar metinsel olarak düşünülürse, o kadar yazılır ve okunur. Düşünme ve yazma arasındaki geri besleme, beyin fonksiyonları üzerinde bir etkiye sahiptir: Nörofizyoloji, beyindeki yazı merkezlerini ve yazı işlevlerini belirlemeye başlamıştır. Beynimiz, edinilen bilgiyi okuma-yazması olmayanlardan daha farklı şekilde organize eder ve işler. (Ne yazık ki, kalıtsal özelliklerin kültürel koşullamasına dair problem burada hariç tutulmuştur.)

Diğer taraftan, alfabeyi izleyen zihinsel devrimin taslağını hızlıca çizmek gerekmektedir. Maddi dünya artık, bir durum olarak değil; bir doğrusal süreçler yığını olarak algılanmaktadır. Bu, artık, zamanın düzenlemek için her şeyi yukarıdan çevrelemediği anlamına gelir: Şimdi, zaman akmakta ve her şeyi kendisiyle birlikte zorla taşımaktadır. Artık, nesnelere dünyası sahnesel değil, tarihidir. Her durum, nedenlerin sonucu ve sonuçların nedeni olmaktadır. Artık, dünyadaki hiçbir şey tekrarlanmamaktadır ve her an eşsizdir. “Aynı” olanın ebedi dönüşünün hissettirdiği (büyülü ruh hali), doğrusal ilerlemenin dramatik havasıyla değişmiştir (ve eğer bu ilerleme mükemmel orijinal durumun düşüşü veya ütöpik olanın yükselişi olarak görülürse bu durum ikinci sırada gelir). Diğer bir deyişle: İmgelemin alfabetik eleştirisi; imgelerin doğrusal, nedensel açıklamasına yol açar. Burada taslağı oluşturulan şey tarihi bilinçtir.

Ayrıca, yazının alfabeyle konuşmaya olan yakın bağından yola çıkarsak, başlangıçta, düşünce kurallarının yazım kurallarına (ortografi) ve daha

sonra da dil kurallarına (mantık) eşit olduğu belirgin sonucuna varılabilir. Sonunda tarihsel düşünce, tüm-mantıkçılık tutumuna itilmek zorunda kalmıştır: “Bunların tümü mantıktır.” Bu şu anlama gelir: Dil kuralları öncelikle imgelere yansıtılır ve daha sonra yalnızca doğa yasaları olarak yeniden almak üzere nesnelere dünyasına yansıtılır. Bu açıdan bakıldığında, ünlü “adaequatio intellectus ad rem” (kavrayışa uygunluk), tanımlanan nesnelere alfabetik betiğin geri alınması olarak görünür. Yazı döngüsünün bu tamamlanışı (aydınlanmaya ait olan), yani doğa bilimlerinin ve doğa bilimlerinin teknolojisinin post Hegelci eleştirisi, doğrusallığın krizini halihazırda bildiren genç bir fenomendir. Daha öncesinde, alfabetik yazının 3500 yıllık evriminde (Eski Batı tarihinde) bu çağdaş kriz aşikar değildir.

Tarihin başında (yaklaşık M.Ö. 1500, alfabe icat edildiğinde) metinler imgelere karşı hareket ediyor, onları anlatıyor ve böylece onları açıklıyordu. (O zamanlar yazı, sadece küçük bir sınıf için erişilebilirdi ve tarihsel bilinç, kitlelerin büyüsel-mitik bilincine muhalefet ediyordu.) Fakat imgeler bu saldırıya karşı savaştı ve onları açıklamaya çalışan metinleri resmetti. Metin ve imge arasındaki bu diyalektik, ikisini de; büyüsel-mitik bilinci de tarihsel bilinci de güçlendirdi. Böylece, imgeler gittikçe “tarihsel”, metinler ise gittikçe “imgesel” hale geldi. (Bu diyalektik, özellikle Orta Çağ Hıristiyanlığının gelişiminde iyi örneklendirilebilir: Putperest imgeler daha Hıristiyan, Hıristiyan metinler ise daha “aydınlanmış” hale gelmiştir. Baskı makinesinin icadına kadar Batı tarihinde “metin/imge” diyalektiğinin sürdüğü iddia edilebilir.

Matbaanın kullanılabilirliği ile birlikte metinler daha ucuz hale geldi ve böylece tarihsel bilinç giderek yaygınlaşmaya başladı. İmgeler, gündelik yaşamdan koparıldı ve auralar tarafından kutsanmış kapalı bölgelere sürüldü. Böylece, metnin içsel diyalektiğine karşı koyacak hiçbir şey kalmadı. Doğa bilimleri ve teknoloji gelişebilir; sanayi devrimi uygulanabilir olmuş ve bilinçaltı aleminde bastırılan büyüsel-mitik bilinç, bu ilerlemenin başarılarına boyun eğmek zorunda kalmıştır: İyice eleştirilen bir imgelemin eleştirilmemiş olana göre gerçekten daha iyi midilli avı sağladığı kanıtlanmıştır. Alfabenin icadı sayesinde mümkün olan aydınlanmış düşünce (ve ilgili eylem) nihayet galip gelmiş gibi görünüyordu ve Batı'nın ötesine geçip tüm dünyayı fethediyor gibiydi.

Ne yazık ki burada tartışılmayacak nedenlerden dolayı, alfabenin imgelemin eleştirisi için tamamen yeterli bir kod olmadığı kanıtlandı. Fonetik olmayan diğer ideografik semboller, yani sayılar devreye sokulmalıydı. Bu semboller, mantıksal olandan farklı bir düşünme kipini ifade ederler ve olağanüstü cesur çabalara rağmen (bkz. Russell-Whitehead) mantıksal düşünceyi matematiksel düşünceyle ortak bir paydaya getirme girişimleri başarılı olmamıştır. Alfanümerik kod, kendi içinde bölünür ve bu iç çelişki alfanümerik kodda, bizim mevcut bakış açımızdan ayırt edebileceğimiz bir krize yol açar. Burada ele alınan düşüncelerin bakış açısından, bu iç çelişki şöyle formülleştirilebilir: Harfler bir imgenin yüzeyini çizgilere doğru çözerken, sayılar bu yüzeyi nokta ve aralıklara doğru çekmektedir. Literal düşünce, sahneleri süreçler olarak sıralarken; nümerik düşünce, sahneleri noktacıklar şeklinde hesaplar. Bu iki düşünce kipinin her ikisi de yüzey düşüncesine karşı durduğu için uzun bir süredir -literal düşünce üstünlüğünde- ortaklaşa yürüyebiliyordu. Ancak, imgeler aydınlandıkça, literal düşüncenin öğütücü, analiz edici eleştirisine boyun eğen nümerik düşünce, literal düşüncenin karşısında konumlanmalıydı. Er ya da geç doğrusal, süreç odaklı, tarihsel düşünce; analitik, yapısal, sıfır-boyutlu, noktasal düşünceye kurban gitmek zorunda kaldı.

Herakleitos ve Demokritos'ta da görüleceği gibi, matematiksel bilinç, tarihsel bilince çok erken saldırmaya başladı. Herakleitos için her şey akmakta ve sürece yönelik iken; Demokritos, tesadüfen yollarından sapan ve çarpışarak nesnelere dünyasını oluşturan noktaları tanımlar. Zaten, tarihsel ve matematiksel bilincin farklı ruh halleri açıkça fark edilebilir: Herakleitos için her şey gerekli (nedensel olarak açıklanabilir) iken, Demokritos için her şey tesadüfidir (en iyi ihtimalle istatistiksel olarak açıklanabilir). Demokritos'un ruh haline girmek üzereyken absürtlüğü hissetmektense, Eski uygarlıkların Herakleitos'un nedenselliğine karşı neden üzüntü duyduğunu ve Demokritos'un rastgeleliğine neden sevindiğini tam olarak anlayamıyoruz.

Tarih boyunca Demokritos'un "atomist" düşüncesi bastırıldı (ve rakamlar harflere boyun eğdirildi), çünkü matematiksel düşünce boş olarak algılandı. Aslında, her iki sembolü arasındaki doldurulamaz boşluklarıyla nümerik kod çok açık ve belirgindir. (1 ile 2 arasındaki aralık asla sayılarla doldurulamaz. Örneğin 1,1 şeklinde numaralandırılacak olan bir imge, aralıklar arasında

kaybolabilir.) İmgelemin açıklanışından sonra, nesnel dünyanın sayıları talep ettiği (ya da harflerin sayılara dönüştürülmesini talep ettiği) ortaya çıktığında, bu kod boşluğuyla yüzleşilmesi gerekmiştir. Descartes, aralıkları doldurmaya başlamış ve kalkülüsü icat eden Leibniz ve Newton, nümerik kodu, süreçlerin tanımına izin veren bir enstrümana dönüştürmüştür. Bu nedenle, diferansiyel hesaplama ile açıklanan bir süreç “açıklanmış” olarak algılanmıştır. Geriye kalan şey, matematikçi olmayanların lehine, denklemleri harflere geri gönderecek şekilde yeniden kodlama girişimiydi: Doğrusal, tarihsel düşünce için zaten oldukça zavallı bir durum. Ama bu kadarla da kalamazdı. Hesaplama makinelerinin icadı, hesaplamanın ustaca becerisiyle aralıkların özenle doldurulmasını gereksiz kılmıştır: Makineler, sayıları, tüm doğrusallığı tahtından indirecek ölçüde otomatik olarak dışa vurmıştır.

Sayıların harflere karşı isyanının değerlendirilmesinde önemli olan, nümerik düşüncenin -ismine tamamen ters düşerek- sayım yapmayıp (bu şekilde de ifade edilmez) nokta elemanlarına ayırışı ve sonra bu elemanları kümelemesidir. Bir algoritma, numaralandırılmış değil, başlangıçta parçalanmış ve sonra yeniden hesaplanmış bir durumdur. Matematik eğitimi almış biri, bir algoritmanın yapısından hepsi ortak bir yapıyla birbirine bağlı bir dizi durumu ayırt edebilir. Şu anda nümerik düşünce, literal düşünceden ortaya çıktığı için biçimsel, tamamen soyut bir düşüncedir: Sıfır boyutludur ve bu yüzden nesnelere dünyasından, literal düşünceden daha da uzaklaştıran bir geri adımdır. Matematiksel düşüncede ulaşılan bu mümkün olan en yüksek soyutlama, tarih boyunca literal düşüncenin akışına dahil edildi: Algoritmalar, harflerden yapılmış metinler içinde adalar biçimlendirdi. Bir süredir matematiksel, hesaplayıcı düşünce, alfanümerik kodun içinden koparak bağımsızlığını iddia ediyor, doğrusal düşünceye dönerek onu analiz ediyor ve (şaşırtıcı ama beklenmedik olmayan bir şekilde) imgelemin yeni bir biçimine yol açıyor. Başka bir deyişle, kendisini sayılarla değil, farklı biçimde karakterize edilmiş nokta sembolleriyle kodlamaya başlıyor ve bu yeni kodları metinlere karşı konumlandırıyor. Hesaplayıcı düşüncenin yeniden kodlanması, doğrusallıktan ilk ortaya çıkan biçim olan fotoğrafta en açık şekilde görülebilir ve bu nedenle fotoğraf, daha yakından incelemeye tabi tutulmalıdır.

Kamera, ışığı alan ve onu kimyasal bir bileşiğin moleküllerinde saklayan bir mekanizmadır. Bu şekilde başlatılan reaksiyonlar, ışık kaynağı nesnelere

negatif bir kopyası ile sonuçlanır. Bu durum, farklı şekilde de ifade edilebilir: Kamera, enformasyonu yakalayan, bitlerle hesaplayan, bellekte saklayan ve imge olarak adlandırılabilir şekilde işlemleyen (compute) bir mekanizmadır. Kameranın fonksiyonunun ilk karakterizasyonu “Heraklitçi” bir süreçtir: Fotoğrafik işlem bir dizi kimyasal, optik ve mekanik süreç olarak görünür. Kamera fonksiyonunun ikinci durumu bir hesaplamadır, “Demokritçi”dir: Fotoğrafik işlem, verilerin işlenmesi olarak görünür. İlk temsil, kamerayı nedensel bir şekilde açıklar: Önceki bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sonucu olarak. İkinci temsil, kamerayı izdüşümsel bir şekilde açıklar: İlkel bir bilgisayar olarak. İkinci temsilde, doğrusal olmayan yeni düşünce ortaya çıkmaktadır artık.

Kamera hangi amaçla icat edildi? Mucitler bu soruya kendileri cevap vermiş olabilir: Görüntü oluşturmayı otomatikleştirmek ve böylece imgelemin nesnelere dünyasından geri adım atmak için gerekli olan temel özelliklerine odaklanmak. Ancak, izdüşümsel bir tutum olarak görülen bu cevap yetersizdir. Cevap şöyle olmalıdır: Daha önce hiç var olmamış bir şeye geçit açmak üzere bir nokta-aralık-kodunu işleme almak: bir programlama imgelemi. Burada, daha önce hiç var olmamış bu varlık sorgulanmaktadır.

Nesneden geri adım atmak, soyutlanma jestidir: Kişi, kendini nesnelere çıkarır ve böylece imgeler, nesnelere iki boyutlu soyutlamaları haline gelir. Ama fotoğraf çekmek somut bir jesttir: Tanecikler toplanır (hesaplanır) ve böylece fotoğraflar sıfır boyutlu nokta ve aralıkların iki boyutlu somutlamalarını oluşturur. Onlar “tanecikli resimler” dir. İki karşıt imgelem burada tartışılmalı konuma gelir. İlk nesnelere atıfta bulunur, nesnelere dünyasına “işaret eder”. İkincisi ise hesaplamalara atıfta bulunur, tam olarak hesaplanmış bir dünyayı “işaret eder”. İlk bakışta, fotoğraflardan bu anlaşılabilir: Nesnelere ifade ediyor gibi görünürler. Fotoğraflar geçiş fenomeni (filmler ve videolar gibi) oldukları için durum budur. Onlarda, bu iki imgelem üst üste gelir. Çünkü, nesnelere yayılan enformasyon (ışık ışınları) kameralarda işlenir. Yeni imgelem, ilk önce sentetik bilgisayar imgeleri alanında ortaya çıkmaktadır. Bir uçağın sentetik imgesi bir nesneyi değil, bir hesaplamayı ifade eder ve gerçek nesnelere için değil, potansiyel nesnelere için bir modeldir. Kısacası; ilk imgelem, model görevi görmeyi amaçlayan imgeler üretir; ikinci imgelem ise hesaplamaları resmetmek için tasarlanan modeller üretir.

Fotoğraf, film ve videolar geçiş fenomenleridir. (Bu durum onları, mevcut krizi anlama açısından çok ilginç kılar.) Kameralar aslında, hesapların nesnelere ifade etmesine yönelik inşa edilmiştir. Ancak, kameraları inşa eden ve geliştiren insanlar (görüntülerin programcıları), ikinci imgelemi kullanırlar: Bu görüntüler, onların hesaplarının imgeleridir ve aynı zamanda alıcılar açısından programlanmış davranış modelleridir. Deklanşöre basan fotoğrafçılar olan film ve TV insanları, bu davranışı nesnelere fotoğraflarını çektikleri inancıyla yaparlar. Ancak, tüm bu insanlar teknolojik açıdan gereksizdir: Deklanşörler otomatik olarak çalışabilir. İmgelerin gerçek üreticileri programcılarıdır. Bizi halihazırda kuşatan fotoğraf, film ve TV görüntüleri akışı, görüntülere dönüştürmek üzere hesaplanan nokta kodlarında kendini artıkuş eden yeni bir hesaplayıcı düşünce biçiminin -gizlice de olsa- dışavurumudur.

Daha önce de söylendiği gibi: Bu yeni düşünce biçimi, bilgisayarlarda ilk defa açıkça dışarı vurulmaktadır. Çoğumuzun bilgisayarlarla henüz günlük deneyimleri olmasa da, günlük enformasyon miktarının en büyük kısmını işgal eden yukarıda açıklanan bu tanecikli resimlerin düşüncemizde halihazırda bir devrime sebep olduğunu kabul etmek ihtiyatlı bir yaklaşımdır. Doğrudan hesaplamaya ve işlemlemeye odaklanmaya başlamadan önce, dünyayı ve dünyanın içinde kendimizi görebildiğimiz “fotoğrafik görüş”e ve onun sayesinde zaten doğrusallıktan dışarı fırladığımızı değinmek şarttır.

Dünyayı gittikçe artan bir şekilde fotoğraf ve TV gibi tanecikli görüntülerle ve daha az basılı, doğrusal metinlerle deneyimlememiz; dünyayı giderek daha çok parçacık yığını olarak ve daha az bir olay akışı olarak kavramamızın sebebi değildir. Bu yeni kavrayış kipi, enformasyonumuzu giderek daha fazla matematiksel kodlarla; giderek daha az harf kodlarıyla kodladığımız gerçeğinin sonucudur ve bu gerçek; yeni, tanecikli görüntülere olanak tanımaktadır. Diğer yandan, tanecikli görüntülerin enformasyonu gerçekten görmemizi sağladığı da iddia edilebilir: Bilişimiz değil, dünya görüşümüz bu tür görüntülerle biçimlendirilir. Bu “fotoğrafik görüş”ümüz, birkaç örnekle; kısa bir “epistemolojik” fotoğraf serisiyle ve daha kısa olan “etik-estetik” fotoğraf serisiyle tanıtılacaktır.

1. Artık, bizi sıkıca ve korkutucu bir şekilde kuşatan nesnelere bize direnç oluşturduğunu ve bizi şartlandırdığını değil; parçacıkların boşlukta

(dışımızda ve içimizde) geçtiğini ve bir şekilde bu geçişleri objelere dönüştürdüğümüzü düşünüyoruz.

2. Artık, maddenin bir takım güçler tarafından hareket ettirildiği (örneğin, yerçekimi vasıtasıyla yıldızların hareketi ya da manyetizma vasıtasıyla metal talaşının hareketi) bir dünyada yaşadığımızı değil; daha önce maddesel olduğu düşünülen dalgalı alanlara, vadilere daldığımızı düşünüyoruz.

3. Artık, yeryüzündeki yaşamın, birbiriyle işbirliği yapan veya birbiriyle savaşan organizmalardan oluştuğunu değil; dalgalı bir çeşit lapanın (“biyokütle”) dünyanın yüzeyini kapladığını, lapanın damlacıklarının (“çekirdekler”) genetik enformasyonu (zincirlerde sıralanan parçacıklar) içerdiğini, damlacıkların sürekli olarak bölündüğünü, bu süreçte enformasyonun rastgele bir şekilde iletilebildiğini ve organizmaların lapadan doğup yeniden lapaya batan bu tür sapmaların çoğalmasıyla oluştuğunu düşünüyoruz.

4. Artık, zihinsel süreçlerin (örneğin algılar, hayaller, duygular, istekler, düşünceler veya kararlar) bir çeşit varlık olduğunu değil; onların, beyinde sinapslarda işlenen nokta elemanlarının hesaplanmaları ile ilgili olduğunu düşünüyoruz.

5. Artık, bir çeşit yekpare öz (bir çeşit “kimlik”, “ben”, “tin” veya “ruh”) içerdiğimizi değil; yeniden dalmak üzere bir miktar enformasyon, süreç, paylaşım yoluyla geçici kabarcıklar olarak belirlediğimiz kolektif bir bilinç alanına daldığımızı düşünüyoruz.

6. Artık, yaşamımızı şekillendiren bireysel kültürlerin bir takım bağımsız yapılar olduğunu değil; bireysel kültürlerin hesaplama yoluyla içinden belirlediği ve ne kadarının rastlantısal ne kadarının kasıtlı olduğu açık kalırken yeniden bulanıklaştığı dalgalı bir kültür parçacıkları alanına daldığımızı düşünüyoruz.

Bu altı “fotoğraf”, manipülasyona yönelik hesaplama ve modellerin imgeleridir. Yapay nesnelere, yapay maddenin, yapay canlıların, yapay zekaların, yapay kimliklerin, yapay kültürlerin üretimine olanak sağlar. Onlar, şu anda sahip olduğumuz yeni bir imgelem gücüne örnektir.

7. Artık, toplumun bir şekilde birbiriyle ilişkili bir grup insandan

oluştüğunu değil; özneler arası ilişkiler alanı içinde yaşadığımız, sürekli olarak tekrarlayan ve çözülen dalgalı bir ağda yaşadığımızı düşünüyoruz. Böylece, tarihi “Toplum mu insanlara hizmet ediyor, insanlar mı topluma hizmet ediyor?” sorusu kökten anlamsızlaşıyor. Sosyal gerçeklik, insanın ve toplumun soyut dışsallıklar olduğu bir ilişkidir ve sosyal ağın düğümleri, insanlar tarafından olduğu gibi yapay zekalar tarafından da yönetilebilir veya boş bile bırakılabilir. Artık, siyasal katılım, toplumu veya insanı değiştirmek için bir çaba değil; sosyal ilişkiler alanını programlama (teknokrazi) ya da de-programlama (terörizm) girişimidir.

8. Artık, zincirli olduğumuzu (örneğin nedensellik zincirleri, ya da kanun ve yönetmelik zincirleri) ve özgürlüğün bu zincirleri kırma çabası olduğunu değil; olasılıkların absürt kaosa dalmış olduğumuzu düşünüyoruz ve özgürlük, bu kaosa şekil ve anlam verme çabası haline geliyor. (“Nereden özgürlük?” sorusunun “ne için özgürlük?” olarak yeniden şekillendirilmesi, düşüncemizdeki kırılma için olağanüstü niteliktedir.)

9. Artık, dünyayı ve kendimizi “gerçeklik” olarak algıladığımızı değil; algılananı kendimizin gerçekliğe dönüştürdüğünü düşünüyoruz. Böylece, yaşamımızda, verili gerçeklikleri (örneğin, şeyleri ve kendimizi) değiştiren bir hareket değil, kendimizdeki ve etrafımızdaki verili olanakları gerçekleştirme eğilimi görüyoruz. Bu şu anlama gelir: Değerlerimiz artık emeğin değil; yaratıcılığın, enformasyonun hesaplanmasının değerleridir.

Son üç “fotoğraf” a, serinin ilk altı fotoğrafından daha az odaklanılmıştır, çünkü hesaplayıcı düşünce, bilişin alanına kıyasla değerler alanında daha az alışıldıktır. Ancak burada, “Doğrusallığın Krizi” ile kastedilenin ne olduğunu göstermekte daha etkilidirler. Yani, tek boyutlu olandan sıfır boyutlu olan kodlara geçiş, yalnızca bilişin yeni kategorileriyle (örneğin nedensel açıklama yerine olasılık hesabı veya mantık yerine önermeli mantık) değil, tamamen yeni kategorilerle (ağırlıklı olarak değerlerle) birlikte gelir.

“Fotoğrafik görüş” e dair bu arasöz, nokta-aralık-düşüncesinin doğrusal düşünceden doğarak yayılışından sonra yaşamın nasıl bir değişim gösterdiğini belirtmeye yönelmiştir. Heraklitçi akıştan çıkıp Demokritçi yağmura adım attığımızda ne kadar farklıyız? İki tarafı birbirine indirgemenin mümkün olduğu açıktır: Yağmurda zayıf bir nehir görmek veya yoğun bir yağmurda bir nehir görmek. (Bir süreci, parçacıkların akışı olarak; parçacığı, sürecin

bir görünümü olarak; satırı, bir noktalar serisi olarak; noktayı, satırın bir unsuru olarak görmek). Fakat bu durumda, eğilimdeki radikal kopuş ortadan kaldırılamaz: Tarihselliğin (alfanümerik) aksine, hesaplamaya (dijital) eğilimli olduğumuz anda konumumuz yeni bir renk kazanır. Şimdi, bu durum kavranmaya çalışılacaktır.

İnsanlar (örneğin torunlarımız) bir bilgisayar klavyesinin önüne otururlar, bir tuşun ardından başka tuşa basarlar, bir monitörde noktalar ardı ardına görünür ve imgeler ortaya çıkar. Bu imgeler tüm pratik sebepler için sonsuza dek bir belleğe yüklenir ve aynı zamanda, başkaları (insanlar ya da yapay zekalar) tarafından yeniden düzenlenebilecek ve yeniden düzenlenmiş halleriyle geri gönderilebilecek şekilde kablolar ya da diğer ortamlar aracılığıyla da taşınabilir. Bu insanlar neden bunu yapmaktadır?

Tarihsel, doğrusal bir şekilde düşünen birisinin vereceği cevap işte şu şekildedir: Bu insanlar tarafından yaratılan imgeler, hesaplamaların tasvirleridir ve dünyayı değiştirmek için modeller olarak hizmet edebilirler. Örneğin, bu insanlar köprüleri hesaplar ve robotlar bu imgeleri takip ederek köprüleri fiilen inşa edebilirler. Bu insanlar, dünyayı değiştirmeye yönelik bir diyaloga katılmaktadır ve onların bilgisayarları, sürekli gerçekleşen bir fikir birliğine dayanarak değişen dünya modellerini yeniden ve yeniden geliştirmeyi mümkün kılan enstrümanlardır. Burada olan şey şu şekilde ifade edilebilir: İnsanlar dünyayı ve onunla birlikte kendilerini değiştirmek isterler (zorundalar). Bunu başarmak için, öncelikle, kendileri için dünyanın bir resmini yapmak üzere nesnel dünyadan geri çekildiler (midilli meselesi). Sonra bu imgeyi doğrusal bir eleştiriye tabi tuttular (alfanümerik açıklamalar). Daha sonra bu doğrusal eleştiriye hesapladılar (sayısal analiz). Ve şimdi, halihazırda tamamen eleştirilmiş ve analiz edilmiş sentetik imgeleri yansıtmalarını mümkün kılan yeni bir imgelem gücüne sahipler. İnsanların, insanlığın başlangıcından beri amaçladıkları hedefe ulaşmaları bu şekilde gerçekleşmektedir: Dijital kod, çok arzulandıktan sonra dünyayı değiştirmek için mükemmel bir yöntemdir (midillileri avlamak için mükemmeldir).

Bu, muhtemelen, torunlarımızın vereceği cevap olmayacaktır. Tuşlarına bastıkları klavyenin arkasında bir parçacık sürüsü vardır ve bu sürü, gerçekleştirilebilecek olasılıkların alanıdır. Her bir tuşa basıldığında, bu "1-0" rastgeleliğinin absürt kaosuna şekil vermek mümkündür. Bu

şekilde elde edilen enformasyon saklanabilir ve diyalojik olarak yeniden biçimlendirilebilir. Tüm bunlar büyük bir hızda gerçekleşir, bu nedenle, bazı beklenmedik şeyler de dahil olmak üzere, oluşturulan enformasyon miktarı çok büyüktür. Kaostan beliren bir macera, başka bir macerayı izler ve ekranda belirir. Öyleyse, önemli olan yalnızca bu kaosta yer alan sanallıkların ilerlemeli gerçekleşimi değil; temel olarak, sürprizden sürprize maceradan maceraya başkalarıyla ortaklaşa bir ilerlemedir. Bununla birlikte, şu da doğrudur: Otomatik makineler, iletişimin dışında oluşturulan enformasyonun bazılarını yansıtabilir ve böylece “dünya”nın olasılıklar alanını değiştirebilir. Ancak, bu saf oyunda kişiyi ele geçiren baş döndürücü yaratıcılık, diyalogun uygulanabilirliğine dayalı değildir. Aksine, oyuncunun kendini başkalarıyla ortaklaşa gerçekleştirdiği gerçeğinin bir belirtisidir. Torunlarımız, büyük olasılıkla şunu söyleyecektir: Bunu yapıyoruz, çünkü bunun aracılığıyla kendimizi özneler arası bir şekilde gerçekleştiriyoruz ve böylece absürt hayatımıza anlam veriyoruz.

Burada sunulan düşüncelerin amacı dijital kodlara dayanan bazı telematik ütopyaları teşvik etmek değildir. Alfanümerik kodun üstünlüğünü yitirishinin ardından, kriz halindeki tarihsel, batılı kültürün böyle bir ütopya ile yer değiştirmesi aslında pek olası değildir. Burada amaçlanan şey, yaygın bir kültürel kötümserliğe karşı çıkan bir bakış açısı sunmaktır: Kuşkusuz, doğrusal kodu ve onunla birlikte tarihsel, süreç odaklı, eleştirel düşünceyi kaybettiğimizde çok fazla şey kaybederdik: Neredeyse, bizi tanımlayan her şeyi. Ama, ardından, henüz kullanmadığımız diğer yetenekler oyuna dahil olacaktır. Yaşadığımız ilk aşama olan doğrusallık krizi, esas olarak, bizim için bir meydan okumadır: Kendimizdeki ve çevremizdeki krizin üstesinden gelmek için, ortaya çıkan yeni imgelemi harekete geçirmeliyiz. Bu düşünceler, yeni bir imgelem gücüne dair bir deneme olarak görülmeyi arzulamaktadır.